

Aleš Črnič

Marjan Smrke: Svetovne religije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede – zbirka Teorija in Praksa, 2000
4.320 SIT, 309 strani (ISBN 961-235-048-5)

Druga knjiga Marjana Smrketa, sociologa religije, raziskovalca in predavatelja primerjalne religiologije in sociologije religije na ljubljanski Fakulteti za družbene vede, je visokošolski učbenik v najzlahtnejšem pomenu besede, namenjen primerjalnemu študiju religij. Avtor v prvih dveh poglavjih najprej odgovori na vprašanje o smislu študija religij, nakar bralcu predstavi kritičen pogled na religijsko karto sveta. Na primeru karte (zemljevida), ki je priložena na koncu knjige, predstavi nekaj predpostavk, ki jih moramo upoštevati, kadar beremo (katerokoli) svetovno karto religij. Tovrstne karte so namreč nujno površne, saj je na enem samem zemljevidu praktično nemogoče natančno predstaviti veliko religijsko pestrost sodobnega sveta. Kljub temu pa so lahko odlični predstavitveni pripomoček, če le upoštevamo njihove omejitve in pomankljivosti. V naslednjih dveh poglavjih je sintetizirano predstavljen teoretski okvir primerjalnega preučevanja religij. Avtor najprej oriše pristop, ki temelji na metodološkemu ateizmu oz. agnosticizmu in na hermenevtiki dvoma oz. suma ter izhaja iz domneve, da je religija človekov proizvod - ali po Feuerbachu, da je človek tisti, ki je ustvaril boga/bogove, in ne obratno. To so nujne predpostavke vsakega znanstvenega preučevanja religij - kar pa še ne pomeni, da religiozen posameznik, ki sprejema in verjame v osnovne verske postavke in z njimi povezane čudeže, ne more biti dober ali odličen znanstveni preučevalec religije. Vendar mora pri raziskovanju nujno dati svoja verovanja (začasno) "v oklepaj". V nadaljevanju sledi obdelava vprašanja sociološke definicije religije in predstavitev nekaterih sodobnih socioloških teorij in perspektiv. Pri slednjih se avtor omeji na peščico aktualnih in danes najbolj razširjenih teoretskih pristopov: fenomenološko perspektivo (z Bergerjevimi *nomosom* in *svetim baldahinom*), v zadnjih letih zelo popularno in široko uporabljeno teorijo izmenjave (s Starkovimi in Bainbridgeovimi *nagradami* in *kompensatorji*), različne feministične teorije (z izčrpnim seznamom avtoric in avtorjev, ki prepoznavajo religijo kot enega ključnih dejavnikov zatiranja žensk, verske organizacije pa kot organizacije družbene kontrole nad ženskami in otroki), sodobne neomarksistične teorije, ki v religiji bolj kot sredstvo zatiranja odkrivajo možno silo povezovanja zatiranih, in na koncu še postmodernistične perspektive, ki poudarjajo konec "velikih zgodb" oz. *metanarativov* in iz tega izhajajočo "post-krščansko" zahodnega sveta, idejni pluralizem, mnogovrstno "razlomljenost" oz. *fraktalnost* postmodernih družb ter s tem povezane spremembe religioznosti v smereh *mix and match*, *bricolage* in *religion à la carte*, relativizacijo vrednot in resnic ter iz tega izhajajočo potrošniško organizacijo sodobne postmoderne religioznosti in njeno umikanje v zasebnost (D. Cupitt, M. Bunting). Sledi tudi kratka predstavitev različnih kritik postmodernističnih tez (P. Beyer idr.) – podobno predstavitev nemara pogrešamo vsaj še pri razdelku o teoriji izmenjave, ki v zadnjem času ni le teorija z največ privrženci, temveč je tudi predmet včasih prav silovitih kritik, predvsem britanskih avtorjev (omenimo le S. Bruca).

V nadaljevanju knjiga ponuja okvir za primerjalni študij religij, ki temelji na pojavnostnih razsežnostih, skozi katere se pojavljajo oz. "kažejo" religije. Avtor na podlagi Smartove in delno Stark-Glockove opredelitve pojavnostnih razsežnosti izdelava primerjalni model trinajstih verskih tradicij. Najprej podrobneje, z množico praktičnih primerov, predstavi in razloži osem pojavnostnih razsežnosti religije: praktično-ritualno, izkustveno-emocionalno, narativno ali mitsko, doktrinarno ali filozofsko, etično-legalistično, socialno-institucionalno, materialno ter na koncu še posledično pojavnostno razsežnost. S pomočjo sheme, ki jo izdelava na podlagi teh religijskih razsežnosti, v nadaljevanju primerja velike svetovne verske tradicije.

Glavnino knjige tvori podrobnejša in mestoma izjemno kritična predstavitev hinduizma, budizma, daoizma in konfucianizma, šintoizma, zoroastrizma, judaizma, krščanstva, islama in novih religijskih gibanj. Navedene religije so predstavljene primerjalno in glede na vlogo ter vpliv, ki ga imajo na današnji svetovni "religijski zemljevid". Poleg največjih živih svetovnih religij, med katerimi avtor največ prostora nameni krščanstvu, tako najdemo tudi predstavitev zoroastrizma, ki je dandanes verska praksa vsega 150.000 ljudi - vendar je to religija, ki je bistveno vplivala na judaizem, islam in krščanstvo, preko tega pa takorekoč na celotno zahodno civilizacijo.

Na začetku vsakega poglavja so predstavljeni osnovni podatki o posamezni religiji: število vernikov, geografsko področje, ki ga določena religija "pokriva", predstavljena je tudi morebitna prisotnost religije na slovenskih tleh (avtor skozi celotno knjigo ponuja primere in povezave z domačo religijsko situacijo). Na začetku poglavij (pa tudi na nekaterih drugih mestih znotraj posameznih poglavij) najdemo shematske ponazoritve možnih intrareligijskih in interreligijskih primerjav, na osnovi pojavnostnih razsežnosti religij. Vsako poglavje praviloma vsebuje še zgodovinske okoliščine nastanka in širjenja posamezne religije, njene doktrinarne in mitske temelje, njeno družbeno vlogo skozi zgodovino in v sodobnosti itd. Določena poglavja poleg naslovne religije predstavijo še nekatere druge sorodne religijske oblike (v poglavju o šintoizmu najdemo predstavitev japonskega verskega sinkretizma, pri zoroastrizmu tudi predstavitev mitraizma in maniheizma) ali mejne, sekularne, politične, surogatne religije (v poglavju o daoizmu in konfucianizmu se nahaja tudi predstavitev maoizma). Predstavitev posamezne religije se praviloma zaključí s študijskimi vodili, v obliki široko zastavljenih in nemalokrat provokativnih vprašanj, ki predstavljeno vsebino umeščajo v širši primerjalni in pogosto precej aktualen kontekst. Kot zadnjega avtor predstavi izjemno pester, a hkrati nemalokrat težko pregleden in kaotičen sklop novih religijskih gibanj (NRG), ki od sredine 20. stoletja dalje zavzemajo vse pomembnejše mesto znotraj sodobne "religijske slike sveta". Pri predstavitvi afriških NRG bi nemara pogrešali omembo lanske tragedije v Ugandi, ko je tako ali drugače izgubilo življenje preko tisoč pripadnikov krščanskega kulta Gibanje za obnovo desetih božjih zapovedi, in vsaj krajšo predstavitev vrste "samomorilskih" ali drugače agresivnih NRG nasploh. Vendar so zaradi omejenega obsega - ena sama knjiga - in zavidljivo širokega predmeta obravnave takšni občasni "izpusti" (tudi pri poglavju o budizmu bi mogoče pričakovali vsaj bežno predstavitev danes na Zahodu nadvse priljubljenega tibetanskega budizma; med sicer zelo izčrpno zgodovinsko analizo krščanstva ne najdemo srednjeveških "antipapežev" ipd.) več kot razumljivi.

Zelo tekoče in zanimivo napisana kritična primerjalna predstavitev temelji na zavidljivem seznamu citiranih avtorjev, ogromno je domiselnih in precej duhovitih ilustracij, s praktičnimi primeri tako iz zgodovine kot iz aktualne bližnje preteklosti (tako npr. na str. 13 najdemo primer - incident, povezan z nedavno smučarsko nesrečo v Kaprunu). V tekstu kar mrgoli primerjav, priporočil in naptil k literarnim delom, neredki so tudi primeri in ilustracije iz raznih dokumentarnih in igranih filmov. V opombah pod črto med drugim najdemo tudi množico terminoloških pojasnil, ki le še povečajo preglednost in natančnost predstavitev religij. Tudi drugače avtor nemalo pozornosti posveča terminološki natančnosti - le kot enega izmed mnogih naj navedemo primer avtorjevega opozorila na ne najbolj primerno rabo izraza holokavst, ki v bibliji pomeni žgalno daritev; zato predlaga ustreznjejša termina *hurban* (katastrofa) ali *šoa* (vihar, uničenje).

Zaradi natančnega zgodovinskega in dosledno primerjalnega pristopa se bralcu kot vprašljive pokažejo mnoge religijske dogme in trditve o enkratnosti, izjemnosti, takšni ali drugačni "nadaravnosti" mnogih religij. Obstaja "resna nevarnost", da ob branju knjige zapademo v stanje, primerljivo z "vesoljskim šokom", ki ga menda pri mnogih vesoljcih povzroči pogled na celotno območje našega bivanja. V globalni sliki in primerjalni perspektivi je namreč vsaka posamična religija videti le kot eden izmed mnogih možnih poizkusov človekovega reševanja določenih vprašanj.

Glavni in hkrati edini tehtni očitek knjigi se ne nanaša na vsebino, temveč na njeno vizualno, oblikovno plat. Izjemno berljiva, nadvse informativna, pregledna (k še večji preglednosti bi prispeval tudi indeks oz. stvarno in imensko kazalo) ter kritična knjiga bi z malo privlačnejšo naslovnico in morda s kakšno fotografijo ob začetkih poglavij nedvomno privabila tudi širši krog bralcev. Le-teh že med študenti in krogom zainteresiranih, ki je nastal ob novem osnovnošolskem predmetu o verstvih in etiki, gotovo ne bo manjkalo - a knjiga, ki po vsebinski vrednosti močno presega običajen visokošolski učbenik, bi bila z nekaterimi svojimi že kar enciklopedičnimi dimenzijami zelo dobrodošla popestritev naših knjigarniških polic z bolj ali manj kvalitetno literaturo o religijah. Še posebej če vemo, da je predstavljeno delo, poleg bistveno manj ambiciozne in po obsegu za polovico skromnejše knjige Franca Rodeta *Živa verstva* (Mohorjeva družba, 1977), edina tovrstna knjiga kakega slovenskega avtorja.

Tomaž Krpič

**Charles Taylor: Nelagodna sodobnost. Ljubljana: Študentska založba, 2000
3.499 SIT, 144 strani (ISBN 961-6358-11-9)**

Charles Taylor je kanadski filozof, katerega prvenstvena oblika družbenega delovanja je politika. To dejstvo samo na sebi ni prav nič šokantno ali celo napačno. Ravno nasprotno, saj za intelektualce, ki izhajajo iz filozofskega okolja, na splošno velja, da so praviloma na takšen ali drugačen način zavezani družbenemu aktivizmu, pa čeprav včasih delujejo le iz foteljev svojih delovnih kabinetov. A dejstvo, da gre za politika v pravem pomenu besede, v Taylorjevem primeru vendarle na specifičen način odzvanja tudi v njegovem filozofskem delu. Njegova knjiga *Nelagodna sodobnost*, z zamikom slabega desetletja od njene prve kanadske izdaje nedavno prevedena in objavljena tudi pri nas, je dober primer na eni strani zavidljivo jasno artikuliranih zapazanj o težavah, ki pestijo moderne družbe in kulture, ter na drugi strani na žalost pomankljivo opredeljenih mehanizmov, s katerimi bi bilo mogoče potegniti voz modernosti iz blata, v katerega smo ga po Taylorjevem mnenju zapeljali kar sami.

Probleme, s katerimi se soočajo moderne družbe, lahko po Taylorjevem mnenju uvrstimo v tri kategorije: pretirani individualizem, prevladovanje instrumentalnega uma in izguba politične svobode. Težave, ki jih povzročata pretirano poudarjanje individualizma pri posameznikih, se v moderni družbi kažejo na dveh ravneh. Zelo pogost je zdrs v samoosredinjenje, kjer se posamezniki kot pripadniki popularne kulture lotevajo iskanja samopodobe. Druga oblika zdrs pa se dogaja na ravni visoke kulture, kjer Taylor vidi nevarnost v odpovedovanju civilizacijskih horizontov simbolnih pomenov, kar se v prvi vrsti kaže kot moralni in etični nihilizem posameznikov. Poglavitne nianse modernega nihilizma je moč videti v postmoderni filozofiji Jacquesa Derridaja in Michaela Foucaulta, a v resnici gre v njunem delu zgolj za sledenje idejam, ki jih je razvil že Friedrich Nietzsche. Umetnik je za Taylorja paradigmatičen primer človeškega bitja kot agenta izvorne samoopredelitve. Izbira je pomemben element, kajti kadar postanejo velike zgodbe zamegljene in oddaljene, se le *izbira* posamezniku kaže kot edini možni način iskanja pomenov. Drugi problem modernih družb izvira iz pretirane racionalizacije človekovega delovanja in je tesno povezan z Webrovim pojmovanjem odčaranja sveta. Instrumentalni um se je razvil iz preproste človekove potrebe po nadzoru eksploatacije naravnega sveta, a sedaj s svojo kolonizacijo grozi tudi drugim sferam človekovega delovanja. Pri tem pa ne gre le za do skrajnosti prignano moralno načelo o samoodgovornem in samonadzirajočem mišljenju, nad katerim se je na začetku moderne dobe navduševal Rene Descartes. Tisto, kar se je francoskemu filozofu kazalo kot smiselna poteza na ozadju s krščanstvom prenetene evropske civilizacije na pragu novega časa, se je po Taylorjevem mnenju izrodilo v hlastanje za cenenimi materialnimi dobrinami današnjega